

Berkes Lilla

Asszimiláció – integráció – multikulturalizmus

Az 1970-es-80-as évekre a nyugati világ a növekvő bevándorlás eredményeképpen új problémákkal volt kénytelen szembenézni. Ekkorra vált ugyanis nyilvánvalóvá, hogy a II. világháború után érkezett vendégmunkások nem szándékoznak hazatérni, sőt, családtagjaikat is maguk után hozták. Ezzel párhuzamosan érezhetően megnövekedett az európai nagyvárosokba az Európán kívülről érkezők száma. E folyamatok révén erősödött az etnikai (és vallási) sokféleség, a nagyvárosokban kialakultak a bevándorlók lakta negyedek, megjelentek az egymástól mélyen különböző kulturális hagyományok, és az azokban gyökerező, gyakran egymástól jelentősen eltérő, esetleg szembenálló érték- és normarendszerek. Mindezek hatására felmerült az a kérdés, hogy mi történjék a bevándorlókkal és azok kultúrájával, hagyományaival, illetve hogyan reagáljanak az őket befogadó társadalmak a hirtelen megjelenő kulturális pluralizálódáshoz.¹ A gyakorlati megvalósításban elsőként az asszimiláció és az integráció jelent meg, majd a '60-as évektől a multikulturalizmus ideológiája és programja.

Asszimiláció

Az asszimiláció a modern állam azon törekvéséből származik, hogy a fennhatósága alá tartozó népeiséget nyelvileg, kulturálisan és ideológiailag egységesítse.² Többek között ezen törekvések kudarcra hívta életre a multikulturalizmus eszményét mint merőben új típusú megoldási módozatot. Ugyanis ahogyan Bauman rámutat, „noha hatékonyan elidegenítette az érintetteket eredeti közösségüktől, az asszimiláció nem jelentette a teljes és feltétel nélküli befogadást az uralkodó nemzet részéről. Az asszimilánsok keserűen döbrentek rá, hogy valójában csak az asszimilációs folyamathoz asszimilálódtak. Csak a többi asszimilánsal voltak közös problémáik, aggodalmaik és gondjaik.”³

Asszimiláció alatt a kisebbségben lévőknek a társadalmi többségbe való beolvasztását, a többséghez való hasonlatossá tételét értjük. „Történetileg a kormányzat és az etnikai kisebbségek viszonya az asszimiláció, illetve a kisebbségeknek mint istenfélő, dolgos polgároknak a főáramba való beolvasztása körül strukturálódott.”⁴ Ez egy „egyirányú – tudatos vagy öntudatlan, formális vagy informális – beolvasztási folyamat, melynek révén az uralkodó szektor megkísérli aláásni a kisebbségek életmintáit, magasabb rendű lehetőségként rájuk kényszeríteni saját kultúráját és intézményeit, és kicsikarni bizonyos fokú 'rituális' igazodást, külsőségekben megnyilvánuló alkalmazkodást.”⁵ Ugyanakkor az asszimiláció iránti elkötelezettség bevallottan nem a főáramba való teljes beolvasztásra törekszik. „A nyugati civilizációval összeegyeztethető szokásokat megtűrik, ha azok

- a) a magán- vagy személyes életre korlátozódnak,
- b) nem sértik mások jogait,
- c) összhangban állnak a törvény betűjével és szellemével és
- d) fenntartják a polgári társadalom elveit.”⁶

Az asszimilációs törekvéseknek történetileg két modelljét különböztethetjük meg: az *amerikai olvasztótégelyt* és a *francia típusú asszimiláció* politikáját. A francia modell a kisebbségi közösségek megszüntetésével akadályozná meg, hogy azok állammá váljanak az államban, s emellett hagyományosan nem fogadják el az asszimilációt segítő pozitív intézkedéseket sem. Ez a politika ugyanakkor mindenki számára felkínálja a francia politikai nemzethez való tartozást. Ezzel szemben az amerikai olvasztótégely politikája vagy elmélete a pozitív megkülönböztetés eszközeivel (például kvótarendszer alkalmazása) igyekszik megteremteni mindenki számára a társadalomba való beilleszkedése esélyét. Az asszimiláció e modellje arra is ügyel, hogy a kisebbséghez tartozók ne szakadjanak le. Azaz minden etnikumhoz tartozó számára egyaránt lehetséges legyen a felemelkedés amiatt, hogy a szegénység, a kirekesztettség érzése és az etnicitás (vagy más identitáselem) ne kapcsolódhasson össze.⁷

1 MÉSZÁROS Margit: Nemzeti sokszínűség – multietnicitás – multikulturalitás. Egy biztonságosabb Európa felé. Kutatási füzetek 6. 53. lásd még Randall Hansen: Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons. In: Sarah SPENCER (szerk.): The Politics of Migration: Managing Opportunity, Conflict and Change. Blackwell Publishing 2003 25-38., 36. és NIEDERMÜLLER PÉTER: Európai tévhitek. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/europai-tevhitek> 2010. november 23.

2 Zygmunt BAUMAN: Modernség és ambivalencia In: FEISCHMIDT MARGIT: Multikulturalizmus. Budapest: Osiris Láthatatlan Kollégium 1997 47-59., 54.

3 Uo. 55.

4 Augie FLERAS – Jean Leonard ELLIOTT: A multikulturalizmus Kanadában: A sokféleség felmagasztalása. In: Multikulturalizmus 29-38, 34. 5 Uo.

6 Uo. 35.

7 FLERAS-ELLIOTT i. m. 32-33.

Habermas különbséget tesz az asszimiláció két fokozata között. Az első esetben a bevándorló elfogadja azt, ahogyan a befogadó társadalomban a polgárok autonómiája intézményesült, s ahogy „az ész nyilvános használata” történik. Ez a megoldás az alkotmány elveinek jóváhagyására épül azon az interpretációs játéktéren belül, amelyet a polgárok etikai-politikai önértelmezése és az ország politikai kultúrája határoz meg. A másik esetben egy további fokot jelent az akkulturációra való készség, azaz a már nemcsak felszínes alkalmazkodás, hanem a helyi kultúra életmódjának, gyakorlatainak és szokásainak begyakorlása; ez olyan asszimilációt jelent, mely leér az etikai-kulturális integráció szintjére, és ezzel a bevándorlók eredeti kultúrájának kollektív identitását mélyebben érinti, mint az első pontban követelt politikai szocializáció.⁸ A két integrációs szint szétválasztását komolyan vevő demokratikus jogállam a bevándorlótól csak az első értelemben vett politikai szocializációt követelheti meg (és pragmatikusan ezt is csak a második generációtól várhatja el). Ezen a módon képes a közösség a saját – a bevándorlás során sem megsérthető – identitását megővni, ugyanis „az identitás a politikai kultúrában meggyökeresedett alkotmányos elvekhez és nem az egyes országokban uralkodó kulturális életforma etikai alaporientációihoz kapcsolódik.”⁹ Eszerint a bevándorlótól csak azt kell elvárni, hogy képes legyenek új otthonuk politikai kultúráját elfogadni anélkül, hogy fel kellene adniuk szülőhazájuk kulturális életformáját. „A demokratikus önmeghatározás joga magában foglalja a polgár jogát arra, hogy ragaszkodjon saját, inkluzív jellegű politikai kultúrájához; ez biztosítja a társadalmat a szegmentálódás – az idegen szubkultúrák kirekesztése vagy az elkülönült szubkultúrák szétesése – veszélyével szemben. A politikai integráció, (...) kizárja a fundamentalista bevándorlókultúrákat, azonban nem igazolja az adott országban uralkodó kulturális életforma fenntartása érdekében kikényszerített asszimilációt.”¹⁰

A 2005. novemberi franciaországi zavargások jól mutatják az asszimilációs törekvések kudarcát. Ugyan a rendőrség hangsúlyozta, hogy a tüntetőknek csak mintegy 6-8 százaléka nem francia állampolgár, de egyértelmű volt, hogy a döntő többség egykori bevándorlók második, harmadik, vagy éppen negyedik generációs leszármazottja. A sajtóban leegyszerűsítve azzal magyarázták a zavargásokat, hogy annak hátterében az iszlám és a Nyugat konfrontációja áll, ugyanis a muzulmánok nem képesek integrálódni. A kérdés azonban ennél sokkal bonyolultabb. Európa a bevándorlás okozta problémákra az asszimilációs politikával válaszolt, amely azt követelte meg a bevándorlótól, hogy teljes mértékben adják fel a magukkal hozott értékeket és hagyományokat, kulturálisan ne legyenek megkülönböztethetők. A problémát azonban ezen bevándorlók gyermekei, unokái okozták, akik már francia földön születtek, ott tanultak, beszéltek a nyelvet, vagyis ott szocializálódtak. A konfliktus oka leginkább arra vezethető vissza, a bevándorlók leszármazottainak alapvető tapasztalata, hogy a társadalom megkülönbözteti őket.¹¹ „Ezeknek a fiataloknak az a meghatározó közös élményük, hogy a társadalom őket a banlieue¹² etnikai sokféleségtől, az ott élő emberek etnikai, vallási különbségeitől vagy éppen a politikai ideológiáktól, szocializációs mechanizmusoktól függetlenül egységesen kulturálisan idegennek tekinti, s ezen az alapon hátrányosan megkülönbözteti. Ezt a megkülönböztetést azért tekintik különösen sérelmesnek, mert az idősebb generációkkal szemben legfontosabb életcéljuk éppen az volt, hogy olyanok legyenek mint a többiek, hogy őket is franciának tekintsék.”¹³ Az amerikai modell kudarca kevésbé látványos, ugyanakkor tetten érhető az amerikai gyártású filmek jelentékeny részében, amikor a bevándorlók lakta gettóról, a hontalanok telephelyeiről vagy a különböző negyedekről esik szó.

Integráció

Az asszimilációs politika mellett a bevándorlóországok másik megoldási módozata az integráció volt. A nemzeti integráció minden politikai rendszer alapvető feladata. Az ok egyértelmű: az állam bizonyos időszakoként elvárja a tagjaitól, hogy a köz érdekében áldozatot hozzanak; a kollektív sors érzése nélkül azonban az egyes egyéneknek nehezükre esne a magánérdeküket a közjónak alárendelni.¹⁴

8 Jürgen HABERMAS: Harcok az elismerésért a demokratikus jogállamban In: Multikulturalizmus 153-172., 170.

9 Uo.

10 Uo. 171.

11 MÉSZÁROS i. m. 54.

12 Kívülálló, a külvárosokban lakó idegeneket, illetve magukat a külvárosokat nevezi így a francia irodalom. Párizs különlegessége, hogy adminisztrációs határai az 1860-as hausmanni bővítések óta nem változtak, ugyanakkor a népesség folyamatosan nőtt. Az adminisztrációs határoknak az agglomerációra való kiterjesztése, ami Berlinben 1920-ban, Londonban 1965-ben, Budapesten 1950-ben végbement, itt elmaradt. Ennek okai politikaiak: a mindenkor párizsi városvezetés ezzel kívánta távol tartani a politikailag veszélyes, jellemzően kommunista többségű lakosságot a döntéshozataltól. POLYÁK Levente: A szerelem sugárútja és a gyűlölet lakótelepei. In: Lettre 60. szám, 2006. tavasz <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00044/polyak.html> 2010. november 10.

13 Uo.

14 John C. HARLES: Integration before Assimilation: Immigration, Multiculturalism and the Canadian Polity. Canadian Journal of Political Science Vol. 30, No. 4 (Dec., 1997), pp. 711-736., 711.

„Az integráció olyan sajátos meggyőződések és feltevések foglal magában, amely megkülönböztetik azt a sokféleség kezelésének egyéb stílusaitól. Az asszimilációval ellentétben az integráció kétirányú folyamatnak tekinthető, melynek során az uralkodó és az alárendelt szektorok egymásra hatásából új egység születik. (...) Olyan új kulturális egység születik ebben az ötvözési formában, amely elvben magán viseli minden kultúra nyomát (vegyes házasságok, oktatás).”¹⁵ A valóságban azonban az alárendeltnek ez az egybeolvadása („szintézise”) az uralkodóval lényegében véve nem változtatta meg a nyugati társadalmakban a faji viszonyok „tégelyét”: irányultságát tekintve egyértelműen megmaradt fehérnek, kapitalistának és liberálisnak.¹⁶ Az integráció azt tűzte ki célul, hogy a sokféleséget – annak az uralkodó szektorral való összeolvadása révén – beépítse a főáramba, s ily módon sajátos kulturális egységet hozzon létre. A multikulturalizmus és az integráció abban hasonlít egymásra, hogy mindkettő arra törekszik, hogy a kisebbségeket beépítse a főáramba. Különbségük abban nyilvánul meg, hogy mennyiben fogadják el a sokféleséget. „A multikulturalizmus a pluralitás mozaikját választja, míg az integráció inkább olvasztótégelyhez hasonlít, amely a különbözőséget egységbe foglalja, hogy új egységet hozzon létre.”¹⁷

Kiss Gabriella három modellt különböztet meg:

a) *olvasztótégely* / meltig pot /, esetleg salátástál / salad bowl / modell,

b) *hegemónia*-modell,

c) az *identitások pluralizmusa*, vagy másképpen az interkulturális kommunikáció .

„Az *olvasztótégely*-metafora asszimilációt, homogenizálódást és uniformizálódást sejtet, sőt kommercializálódást, tömegkultúrát.”¹⁸ *Hegemónia*-modell érvényesül, ha a nemzeti kultúrák elemeinek szervülése nem tökéletes vagy nem sikeres, leginkább mert nem is politikai cél, valamely nemzeti kultúra dominanciája miatt. Érvényre jutása esetében, pl. az ún. európai kultúra erőteljes angol, francia, vagy német színt nyerne, esetleg amerikai. A legnagyobb veszélyt éppen az egymást kizáró hegemóniák együttes jelentkezése okozza.¹⁹ Az *identitások pluralizmusa* vagy az interkulturális kommunikáció modellje pedig „olyan versengő nemzeti kultúrákból integrált kultúrának felel meg, amely az önazonosságát és értékét megtartott nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódásának eredménye. Ezt a modellt kulturális pluralizmus, az egyes kulturális identitás megőrzése mellett egymás felé nyitottság, megegyezés-orientáltság, az alapértékekben egyetértés, az integráció és a dezintegráció kényes egyensúlyáért folytatott küzdelem jellemzi, amely nem egységesülés, nem asszimiláció. A nemzeti kultúra tagjai számára szociális identitást ad, amit a többség nem hajlandó feladni, és hiánya pótolhatatlan – vagy pótidentitást kereső – veszteségforrás. A kulturális pluralizmus innovatív erőt, kreatív versenyt eredményezhet.”²⁰

Megállapíthatjuk, hogy az olvasztótégely az asszimiláció egyik történeti modellje, a hegemónia-modellt pedig szintén egyfajta asszimilációként értelmezhető, hiszen van egy domináns kultúra, amivel nem versenyezhet semmilyen másik kultúra, így azok lassan beolvadnak. De ha nem asszimilációnak tekintjük, hanem kilépünk a bevándorlás kezelésének abból a rendszeréből, amely végső soron valamilyen tevést vár el az államtól, akkor ezt a modellt a tartózkodás, illetve tudomásul nem vétel modelljének is nevezhetjük. A kulturális pluralizmus modellje egyfajta gyenge integrációnak tekinthető. Kiss Gabriella ugyan szűk és pozitív értelemben vett multikulturalizmusnak tekinti, azonban véleményem szerint az utóbbi esetben a különböző kultúrák egyenlő elismerése és támogatása a központi gondolat, míg a szerző által vázolt modellnél a kultúrák közti kommunikatív összefonódás a lényeg, amely lassan ugyan, de ezen kultúrák egybeolvadásához fog vezetni.

Az integrációs kísérletre hazánkban is akad példa, amely sajátos – mondhatni jellemzően magyar – kudarccal ért véget. A cigányok az utóbbi 40-50 év alatt sem politikailag, sem gazdaságilag, sem kulturálisan nem integrálódtak a magyar társadalomba.²¹ „Elfelejtették anyanyelvüket, gyermekeikkel sem tanították meg, csak magyarul beszéltek, elveszítették kapcsolatukat sajátos kultúrájukkal, s magukat a többségi társadalom tagjának definiálták. A többségi társadalom azonban elzárkózott ettől a közeledéstől, s ennek következtében az integrációs folyamat sajátos félutasra sikeredett. (...) A köztes helyzet a lehető legnehezebb, hiszen a legalacsonyabb presztízt biztosít mind a magyarok, mind a cigányok körében.”²² A cigányokat kezdetben asszimilálni, majd a magyar társadalomba integrálni próbáló politika megbukott, mert nem rendelkezett megfelelő társadalmi támogatottsággal. Ez egy különleges helyzet, hiszen jelentős mértékben eltér a máshol tapasztaltaktól. A különböző társadalmak ugyanis általában nem tiltakoznak egy kisebbségi csoport beolvadása ellen, itt azonban pontosan ez volt a helyzet.

15 FLERAS – ELLIOTT i. m. 34.

16 Uo. 35.

17 Uo. 37.

18 KISS Gabriella: Multikulturalizmus – korunk alapszava? In: KISS Gabriella (szerk.): Multikulturalizmus. Konferencia-sorozat I. Debrecen, 1997 19-39., 29.

19 Uo. 30.

20 Uo. 30-31.

21 CSOBA Judit: A legnagyobb kisebbség. Cigányok a multikulturális társadalomban In: Multikulturalizmus. Konferencia-sorozat I. 105-123., 108. 22 Uo. 111-112.

Multikulturalizmus

A multikulturalizmus ideológiája a legújabb megoldási módozat, mely választ kínál a kisebbségi csoportok problémáira azzal, hogy meghallgatja őket és tiszteletben tartja szokásaikat. Nem arra törekszik tehát, hogy integrálja őket a társadalomba, hanem hogy fenntartsa az általuk képviselt sokszínűséget, ezáltal téve a különböző kultúrákhoz tartozókat lojalissá az adott államhoz. Célja kettős: megelőzni a súrlódásokat, másrészt gazdaságilag hasznosítani e sokszínűséget. Céljai megvalósítása mind az állam, mind pedig a társadalom tevékeny hozzájárulását megkívánja. Államilag egyrészt biztosítani kell a jogszabályi keretet, mely megvalósulhat egyrészt az alkotmányok szintjén, melyek az egyes kultúrák értékes mivoltát hangsúlyozzák, illetve egyéb jogszabályi szinteken, melyek a diszkrimináció-mentesség megvalósulását irányozzák elő, illetve kézzel fogható támogatást nyújtanak a kultúra gyakorlásához. Társadalmilag a tolerancia növelése révén lehet változást elérni, mely széles körű, minden korosztályt érintő tájékoztatás révén valósítható meg. „A kulturálisan egységes, nemzetileg homogén társadalom elavult modelljével a multikulturalizmus az etnikai sokszínűség vízióját állítja szembe, amelyet a számos konfliktus ellenére – a kölcsönös megértés szellemében gazdagodásként kellene megélniük az embereknek.”²³

Magának a multikulturalizmusnak a fogalma azonban szerzőnként igencsak eltérő. A legelfogadottabb meghatározás általában negatív, ebben a formájában különbözőséget jelent, szemben az azonossággal, eltérést, szemben az egységgel.²⁴ Olyan kulturális és politikai platform különféle elvek, elgondolások, illetve irányvonalak számára, amelyek célja, hogy elősegítse minden kulturális csoport tisztességes és egyenlő megjelenését az állami és a magán intézményi környezetben,²⁵ hogy megteremtse az egyensúlyt fajok, vagy nyelvek között.²⁶ A multikulturalizmus doktrínája politikai keretet szolgáltat a szociális egyenlőségnek, illetve a kulturális különbségeknek mint a szociális rend integráns részeinek. Stratégiai vezérelvet kínál, hogy megformázza, újradefiniálja és megoldja a faji és etnikai különbségeket.²⁷

Az Augie Fleras – Jean Leonard Elliott szerzőpáros szerint a multikulturalizmus minden etnikai-kulturális csoportot egyenlőnek tart. Azt vallja, hogy minden egyes egyénnek jogában áll azonosulni és társulni az általa választott kultúrával, és mégis teljes mértékben élhet a gazdasági és társadalmi egyenlőség lehetőségeivel. Egyetlen kulturális entitásnak sincs előjoga valamely másikkal szemben, sőt, mivel gazdagítja a társadalmat, mindegyiket tiszteletben kell tartani és támogatni kell”²⁸ Azon a meggyőződésen alapul, hogy ha a pluralizmus elvét a társadalom minden szektorában alkalmazzák, akkor „a kulturális és nyelvi kisebbségek megtalálhatják a beilleszkedés és a kölcsönös megértés kielégítő szintjét. (...) A tolerancia lényegében véve amolyan *lassaiz fairé* felfogás: közömbösségből vagy beletörődésből elviselünk valamit. Ezzel szemben a multikulturalizmus átalakítja ezt a passzivitást aktív gyakorlattá, amellyel támogatni és bátorítani kíván. Jó vezetés mellett a sokféleség társadalmi, politikai és gazdasági szempontból is termékeny irányba terelhető, és a nemzeti érdekeket szolgálhatja.”²⁹

Joseph Raz olvasatában a multikulturalizmus modellje azokban az államokban alkalmazható, ahol több szilárd kulturális közösség él, amelyek képesek a fennmaradásra és törekednek is rá. Nem alkalmazható viszont ott, ahol sok, különböző kultúrákból származó bevándorló van, de minden kultúrából kevés, vagy pedig nem akarják megőrizni identitásukat.³⁰ „A politikai közösség, az állam – ha multikulturális – különböző közösségekből áll és egyiknek sem tulajdona. A különböző közösségek egymáshoz viszonyított mérete hatással lesz ugyan a források és a nyilvános terek elosztásával kapcsolatos viták eldöntésére, egyik közösségnek sem szabad azonban megengedni, hogy sajátjának tekintse az államot, vagy azt gondolja, hogy mások az ő türelmétől függenek.”³¹

Kymlicka a multikulturalizmus definiálása során a nacionalista mozgalmak két különböző és gyakran egymással szembehelyezkedő módjából indul ki és tesz közöttük különbséget. Egyfelől az államok „nemzetépítési” politikát alkalmaztak, amelynek célja a közös nyelv, identitás és kultúra biztosítása az állampolgárok számára; másfelől egy terjedelmesebb állam etnokulturális kisebbségei léptek fel saját állam létrehozása érdekében. „Nevezzük az elsőt ‘többségi nacionalizmusnak’, a másodikat pedig ‘kisebbségi nacionalizmusnak’. A liberális nacionalizmus keretében e törekvéseket próbálják egyeztetni az államon belül. Az erre irányuló politikát pedig a

23 Frank-Olaf RADTKE: Az idegenség konstrukciója a multikulturalizmus diskurzusában. In: Multikulturalizmus 39-46., 40.

24 Douglas HARTMANN–Joseph GERTEIS: Dealing with Diversity: Mapping Multiculturalism. In Sociological Terms. Sociological Theory, Vol. 23, No. 2 (Jun., 2005), 218-240., 219.

25 Steven C. ROACH: Cultural Autonomy, Minority Rights and Globalization. Ashgate 2005 36.

26 J. A. LAPONCE: The Protection of Minorities. Berkeley: University of California Press, 1960, 1.

27 V. Seymour WILSON: The Tapestry Vision of Canadian Multiculturalism. Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique, Vol. 26, No. 4 (Dec., 1993) 645-669., 654.

28 FLERAS – ELLIOTT i. m. 29.

29 Uo. 31.

30 Joseph RAZ: Multikulturalizmus – liberális szempontból In: Multikulturalizmus 173-189., 175.

31 Uo.

multinacionalizmus politikájának is nevezhetjük, s ha ennek a feltételei adottak az államon belül, az elvezethet a multikulturalizmus megvalósításához.”³²

Jürgen Habermas hívja fel arra a figyelmet, hogy „a multikulturális társadalom emancipációs mozgalmi nem alkotnak egységes jelenséget. Más követelésekkel élnek aszerint, hogy az endogén kisebbségek ébrednek-e tudatára identitásuknak vagy a bevándorlás révén keletkezett új kisebbségek; aszerint, hogy ezzel a feladattal olyan államok konfrontálódnak-e, melyek történelmük és politikai kultúrájuk alapján már bevándorlóországnak (Einwanderungsland) számítanak, vagy olyanok, melyek nemzeti önértelmezését az idegen kultúrák integrációjához utólag kell hozzáigazítani.”³³ A követelmény annál nagyobb, minél mélyebbek az áthidalandó vallási, faji vagy etnikai különbségek vagy a történelmi-kulturális egyenlőtlenségek; s annál fájdalmasabb, minél inkább fundamentalista-elhatároló jellegűek az önmeghatározás tendenciái, akár azért, mert „az elismerésért küzdő kisebbség a tehetetlenség tapasztalatai elől regresszióba menekül, akár azért, mert csak a tömegek mozgósítása útján lehet felébreszteni a tudatot egy újonnan létrehozott identitás artikulációja érdekében.”³⁴

Utószó

Az utóbbi időben egyre többször lehetett hallani, hogy a multikulturalizmus politikája megbukott, Európa-szerte visszaszorulóban van és újra az integráció kezd előtérbe kerülni.³⁵ Ugyanakkor mindez nem változtat azon a tényen, hogy az embercsoportok közötti alapvető különbségek értékekkel, hitükkel, intézményeikkel és társadalmi struktúrájukkal kapcsolatosak³⁶, és ha egy csoport kultúráját nem ismerik el, azzal identitását tagadják, ami állandó konfliktusok forrásává válik.³⁷ Az újonnan előtérbe kerülő integrációs törekvéseknek pedig szembe kell nézniük ezekkel a problémákkal.

Érdemes rámutatni azonban arra is, hogy a kedvező értékítéletek követelése paradox módon homogenizál, ugyanis az ehhez használt kritériumaink az észak-atlanti civilizáció kritériumai, és így az ítéletek kimondatlanul és kimondhatatlanul bár, de a mi kategóriánkba fogják beleerőltetni a többiekét. Ha tehát saját értékeink alapján ítéljük meg az összes civilizációt és kultúrát, akkor a különbözőség politikája végül mindenkit egyformává tesz.³⁸

32 Will KYMLICKA – Christine STRAEHLE: Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus. In: Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről 24.

33 HABERMAS i. m. 159.

34 Uo.

35 Tariq MODOOD: Muslims and the Politics of Difference. In: The Politics of Migration 100-115., 101.

36 Samuel P. HUNTINGTON: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa, 1998 52.

37 EGEDY Gergely: (Multi)kultúra – konzervatív olvasatban. In: http://www.magyarshemle.hu/szamok/2001/2/multi_kultura 2010. október 27.

38 Charles TAYLOR: Az elismerés politikája. In: Multikulturalizmus 124-152., 150-151.